

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНИХ АСПЕКТІВ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ЕТИКИ І ДЕОНТОЛОГІЇ В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ

Котвіцька А.А., Кубарєва І.В., Горбаньов В.В.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

socpharm@nuph.edu.ua

РЕЗЮМЕ

Мета роботи є дослідження історичних аспектів становлення та розвитку фармацевтичної етики і деонтології в стародавньому світі. Історичний аналіз формування системи знань з моралі, фармацевтичної етики, біоетики та фармацевтичної деонтології.

Матеріали та методи: Для розв'язання поставлених завдань у дослідженні було використано комплекс загальнонаукових методів, а саме теоретичний, історичний, проблемно-хронологічний, порівняння, узагальнення та систематизації даних.

Результати дослідження. Досліджено історичні аспекти становлення та розвитку фармацевтичної етики і деонтології в стародавньому світі. У кожную історичну епоху відповідно до моралі, що панувала в суспільстві, принципи фармацевтичної етики і деонтології мали характерні особливості, проте загальнолюдські, позакласові етичні норми професії, визначені її гуманною суттю – прагненням полегшити страждання і допомогти хворій людині – залишаються непорушними. Одним із стародавніх джерел, у якому було сформульовано вимоги до лікаря і його права є Закони вавилонського царя Хаммурапі. Гіппократ уперше звернув увагу на питання належного ставлення лікаря до родичів хворого, до своїх учителів, взаємовідносин між лікарями. Етичні і деонтологічні принципи, які сформульовані Гіппократом, отримали подальший розвиток у працях Асклепіада, Цельса, Галена та ін.

Висновки: У діяльності досвідченого фахівця-фармацевта морально-етичні принципи повинні втілюватися у сукупність конкретних поведінкових

норм, сумлінне виконання яких буде для нього і професійним обов'язком, і справою професійної честі та гідності. Комплексний підхід до вирішення морально-етичних проблем сучасної фармації повинен спиратися у тому числі на теоретичний та практичний досвід цивілізацій стародавнього світу: вавилонської, індійської та грецької.

Ключові слова: фармацевтична етика, деонтологія, гуманізм, Гіппократ

Вступ. В умовах значних суспільних та науково-технічних змін, що мають суттєвий вплив на зміст та форми фармацевтичної діяльності, все більшого значення набуває фармацевтична етика і деонтологія, яка виховує такі морально-етичні цінностей фахівців фармації, як чесність, милосердя, совісність, готовність допомогти людині, відповідальність за доручену справу. Знайомство фахівців з етичними, біологічними та деонтологічними принципами і нормами сприяє належному виконанню професійних обов'язків впродовж практичної діяльності. Дослідження історичних аспектів становлення та розвитку фармацевтичної етики і деонтології становить значний науковий інтерес та має безпосередній вплив на сучасний стан медицини та фармації.

Метою роботи є дослідження історичних аспектів становлення та розвитку фармацевтичної етики і деонтології в стародавньому світі. Історичний аналіз формування системи знань з моралі, фармацевтичної етики, біоетики та фармацевтичної деонтології.

Методики дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у дослідженні було використано комплекс загальнонаукових методів, а саме теоретичний, історичний, проблемно-хронологічний, порівняння, узагальнення та систематизації даних.

Основний матеріал дослідження. Фармацевтична етика і деонтологія пройшли великий і складний шлях становлення та розвитку, витоки їх йдуть з глибокої давнини. Основи фармацевтичної етики і деонтології було закладено в лікознавстві стародавнього світу. Етика (давньогрецьке *ethos* – звичка, звичай) – одна з найдавніших філософських теорій, об'єктом вивчення якої є

мораль, етичні проблеми, що виникають у суспільстві. Термін «етика» запропонував видатний філософ та вчений Стародавньої Греції Аристотель (384-322 рр. до н.е.), який створив фундаментальні трактати про моральність, поняття добра і зла, гідні або аморальні вчинки людей («Нікомахова етика», «Велика етика», «Евдемова етика»). Етичні вимоги до людей, які займалися лікуванням і виготовленням ліків, було сформовано ще в рабовласницькому суспільстві, коли відбувся розподіл праці, і лікування стало окремою професією.

Лікувальна справа та моральність лікаря підтримувались не тільки високими грошовими винагородами, а й суворою відповідальністю за невдале лікування через некомпетентність лікаря або коли лікар свою діяльність перетворював на джерело особистого збагачення.

Одним із стародавніх джерел, у якому сформульовано вимоги до лікаря і його права є Закони вавилонського царя Хаммурапі (1792-1750 рр. до н.е.). Вони висічені на базальтовому стовпі заввишки 2.25 м. Ліцьовий бік угорі прикрашений рельєфним зображенням Хаммурапі, котрий стоїть перед богом сонця Шамашем і одержує з його рук жезл суддів. Серед 282 статей законів питанням лікознавства присвячено 11, що свідчить про ту велику увагу, яку приділяли медицині і, зокрема взаєминам між лікарем і пацієнтом, правовим аспектам діяльності цілителів. У разі успішного лікування цілителі отримували досить високу винагороду. У Месопотамії мірою вартості, засобом обміну і платежу було срібло – у часи Хаммурапі близько 8,4 г. срібла складала 1 сикль. Гонорар хірурга за найпростішу операцію складав 5 сиклів срібла. На ці гроші можна було придбати п'ять відгодованих свиней чи хліба, якого вистачило одній людині на півроку.

Висока плата цілителю за лікування була пов'язана з суворістю законів Хаммурапі і з великим ризиком його професії через звичаї «таліона» (від. лат. talio – відплата) – відплата рівним за рівне: око за око, зуб за зуб. Якщо лікар спричинить смерть пацієнта, або пошкодить око хворого, що призведе до сліпоти, то лікар карався відсіканням пальців правої руки, чим лишався

можливості для подальшої хірургічної практики. Крім того за суттєві помилки лікар сплачував великі штрафи або, наприклад, за спричинену лікуванням інвалідність робітника змушений був взамін віддати господареві свого зорового робітника.

У кожен історичну епоху відповідно до моралі, що панувала в суспільстві, принципи фармацевтичної етики і деонтології мали характерні особливості, проте загальнолюдські, позакласові етичні норми професії, визначені її гуманною суттю – прагненням полегшити страждання і допомогти хворій людині – залишаються непорушними, принципи фармацевтичної етики і деонтології визначалися також рівнем розвитку медичної та фармацевтичної науки.

У Стародавній Індії рекомендували лікувати тільки виліковні хвороби, а від невиліковних хвороб слід було відмовлятися, як і від тих пацієнтів, хто не видужав протягом року. За грубі помилки лікарю могли присудити великий штраф або, подібно до злодія, відрізати ніс чи вухо. У такий спосіб у стародавні часи боролись із невіглаством у медицині, з порушеннями професійних та моральних норм, з використанням медичної діяльності для особистого збагачення. Індійські жерці укладали тексти вед – одкровенень, або священного учення, а також самхит – збірників гімнів, закликань і молитов. Були й самхіти медичного змісту, так збірники медичних порад, складені видатними лікарями Чаракою (I-II ст. н.е.) і Сушрутою (IV ст. н.е.), також називалися самхітами: «Чарака-самхіта», «Сушрута-самхіта». Серед вед відомі: «Рігведа» – веда гімнів і міфологічних сюжетів, «Самаведа» – веда пісень, «Яджурведа» – веда жертвних заклинань, «Атхарваведа» – веда замовлянь і заклинань, зокрема й проти хвороб.

Питання медичної деонтології знайшли віддзеркалення і в найдавнішій пам'ятки індійської літератури – Аюрведі – мистецтво лікування, учення про довге здорове життя. В Аюрведі, своєрідній медичній енциклопедії, описано ознаки багатьох хвороб і понад 1000 лікарських рослин, засобів тваринного походження, мінеральних речовин. Деяке уявлення про медичну діяльність

дають твори народного епосу «Махабхарата» і «Рамаяна». У давньому збірнику оповідань і байок «Панчатантрі» є відомості про лікувальні засоби, хвороби, лікарів, різні способи лікування. Джерелом вивчення давньоіндійської медицини та фармації є юридична пам'ятка «Закони Ману», у яких викладено норми звичаєвого права, державний устрій, кастова регламентація, санітарно-гігієнічні правила, положення про медичну допомогу населенню тощо. Трактати постійно підкреслюють, що справжній лікар окрім доброго знання теорії і практики повинен володіти моральними чеснотами: безкорисливістю, чесністю, сміливістю, самовладанням. існувало поняття лікарської таємниці: відомості, отримані від хворого, не розголошувалися, якщо вони могли справити важке враження на близьких людей.

У Стародавній Греції Гіппократ (бл. 460-370 рр. до н.е.), на основі набутого стародавніми лікарями досвіду, створив кодекс законів для багатьох поколінь лікарів, і вони достойно несуть крізь віки цей факел істинного гуманізму й милосердя. У своїй знаменитій Клятві, у книгах «Закон», «Про лікаря», «Настанови», «Про сприятливу поведінку», «Про мистецтво», «Афоризми», він створив кодекс моральних норм, обов'язкових для тих, хто на все життя вибрав лікування своєю професією. Під впливом ідей Гіппократа в наступні історичні періоди виняткову увагу приділяли етичній поведінці лікаря.

Гіппократ зробив неоціненний внесок у розвиток медичної деонтології. Нащадки пам'ятають такі його настанови: «Перш за все, не нашкодь», «Там, де є любов до людей, там є й любов до медичного мистецтва», «Лікар-філософ подібний до Бога», «Все, що використовує лікар для лікування хвороби, повинно приносити хворому тільки користь». Велич Гіппократа полягає перш за все, в його гуманізмі, у тому, що він вважав людину вінцем природи, ці погляди пронизують увесь текст Клятви Гіппократа, у якій містяться вічні істини, які не зможе змінити час.

Система лікування Гіппократа базувалася на певних принципах: 1) «перш за все – не нашкодити»; 2) протилежне лікувати протилежним; 3) допомагати

природі, погоджувати свої дії з її зусиллями позбутися хвороби; 4) дотримуватися обережності у призначення лікарських засобів.

Гіппократ уперше звернув увагу на питання належного ставлення лікаря до родичів хворого, до своїх учителів, взаємовідносин між лікарями. Етичні і деонтологічні принципи, які сформульовані Гіппократом, отримали подальший розвиток у працях Асклепіада, Цельса, Галена та ін. У добу середньовіччя розробкою питань належного ставлення лікаря до хворого займалися представники Салернської медичної школи, названої Гіппократовою общиною.

Висновки. Біля чотирьох тисяч років у світовій історії та культурі формувалися, змінювали один одного різні морально-етичні принципи, правила, рекомендації, що супроводжують багатовікове існування світової медицини та фармації. Сучасний світ стає дійсно відкритим і, як наслідок, потреба вдосконалювати основні принципи фармацевтичної етики і деонтології набуває все більшої актуальності у світі, що трансформується. У діяльності досвідченого фахівця-фармацевта морально-етичні принципи повинні втілитися у сукупність конкретних поведінкових норм, сумлінне виконання яких буде для нього і професійним обов'язком, і справою професійної честі та гідності. Комплексний підхід до вирішення морально-етичних проблем сучасної фармації повинен спиратися у тому числі на теоретичний та практичний досвід цивілізацій стародавнього світу: вавилонської, індійської та грецької.

Використана література

1. Гиппократ Избранные книги / Гиппократ. – М. : «Сварог», 1994. – 736 с.
2. Гиппократ Этика и общая медицина) Гиппократ – М. : Мир книги, Литература, 2007. – 336 с.
3. Етика та деонтологія у фармації: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / В. В. Малий, З. Р. Сафіуліна, М. М. Кобець та ін. – Х. : НФаУ : Золоті сторінки, 2017. – 248 с.

4. Деонтологія в медицині: підручник / О. М. Ковальова, Н. А. Сафаргаліна-Корнілова, Н. М. Герасимчук. – 2-е вид., випр. – К.: ВСВ «Медицина», 2018. – 240 с.

5. Історія медицини та фармації: навч. посіб. для студентів вищ.фармац. навч. закл. та фармац. ф-тів ВНЗ МОЗ України / А. А. Котвіцька, В. В. Горбаньов, Н. Б. Гавриш та ін. – Х. : НФаУ : Золоті сторінки, 2016. – 168 с.

6. Котвіцька, А. А. Дослідження впровадження етичного кодексу фармацевтичних працівників України у практичну діяльність / А. А. Котвіцька, І. О. Сурікова, Н. Б. Гавриш // Соціальна фармація в охороні здоров'я. – 2015. – № 1. – С. 45-52.

7. Котвіцька, А. А. Ретроспективний огляд формування моральних принципів медичної та фармацевтичної етики / А. А. Котвіцька, Н. В. Чмихало // Менеджмент та маркетинг у складі сучасної економіки, науки, освіти, практики : матеріали II Міжнар. наук.-практ. Internet-конф. 27-28 березня 2014 р., м. Харків. – Х. : Вид-во НФаУ. – 2014. – С. 101-103.

**STUDY OF THE HISTORICAL ASPECTS
OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT
OF PHARMACEUTICAL ETHICS AND DEONTOLOGY
IN THE ANCIENT WORLD**

A.A. Kotvitska, I.V. Kubareva, V.V. Horbanov

Aim. Study of historical aspects of the formation and development of pharmaceutical ethics and deontology in the ancient world. Historical analysis of the formation of a system of knowledge in the field of morality, pharmaceutical ethics, bioethics and pharmaceutical deontology.

Materials and methods of scientific analysis, theoretical, historical, problem-chronological, comparison, generalization and systematization of data.

Results. The historical aspects of the formation and development of pharmaceutical ethics and deontology in the ancient world are investigated. In each

historical epoch, in accordance with the morality that prevailed in society, the principles of pharmaceutical ethics and deontology had characteristic features, but the common human, non-class ethical norms of the profession, defined by its humane essence — the desire to alleviate suffering and help the sick person — remain unshakable. One of the ancient sources in which the requirements for a doctor were formulated and his rights are the Laws of the Babylonian King Hammurabi. Hippocrates for the first time drew attention to the issues of proper attitude of the doctor to the relatives of the patient, to their teachers, the relationship between doctors. The ethical and deontological principles formulated by Hippocrates were further developed in the works of Asklepiad, Celsus, Galen, and others.

Conclusions. In the activities of an experienced pharmacist, moral and ethical principles should be embodied in a set of specific behavioural norms, the honest implementation of which will be for him both a professional duty and a matter of professional honour and dignity. An integrated approach to solving the moral and ethical problems of modern pharmacy should be based, among other things, on the theoretical and practical experience of the civilizations of the ancient world: Babylonian, Indian and Greek.

Key words: pharmaceutical ethics, deontology, humanism, Hippocrates.

ИССЛЕДОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ЭТИКИ И ДЕОНТОЛОГИИ В ДРЕВНЕМ МИРЕ

А.А. Котвицкая, И.В. Кубарева, В.В. Горбанев

Цель: исследование исторических аспектов становления и развития фармацевтической этики и деонтологии в древнем мире. Исторический анализ формирования системы знаний в сфере морали, фармацевтической этике, биоэтике и фармацевтической деонтологии.

Материалы и методы: для разрешения поставленных задач в исследовании было использовано комплекс общенаучных методов, а именно

теоретический, исторический, проблемно-хронологический, сравнения, обобщения и систематизации данных.

Результаты исследования. Исследовано исторические аспекты становления и развития фармацевтической этики и деонтологии в древнем мире. В каждую историческую эпоху в соответствии с моралью, царившей в обществе, принципы фармацевтической этики и деонтологии имели характерные особенности, однако общечеловеческие, внеклассовые этические нормы профессии, определенные ее гуманной сутью – стремлением облегчить страдания и помочь больному человеку – остаются незыблемыми. Одним из древних источников, в котором были сформулированы требования к врачу и его права являются Законы вавилонского царя Хаммурапи. Гиппократ впервые обратил внимание на вопросы надлежащего отношения врача к родственникам больного, к своим учителям, взаимоотношениям между врачами. Этические и деонтологические принципы, сформулированные Гиппократом, получили дальнейшее развитие в трудах Асклепиада, Цельса, Галена и др.

Выводы: В деятельности опытного специалиста-фармацевта морально-этические принципы должны воплотиться в совокупность конкретных поведенческих норм, добросовестное выполнение которых будет для него и профессиональной обязанностью, и делом профессиональной чести и достоинства. Комплексный подход к решению морально-этических проблем современной фармации должен опираться в том числе на теоретический и практический опыт цивилизаций древнего мира: вавилонской, индийской и греческой.

Ключевые слова: фармацевтическая этика, деонтология, гуманизм, Гиппократ.